

Justitieombudsmannen
Katarina Pålsson

Datum
2023-12-22

Dnr
R 97-2023

1 (3)

Regeringskansliet
Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Yttrande över betänkandet Anonyma vittnen (SOU 2023:67)

(Ju2023/02432)

Riksdagens ombudsmän har beretts tillfälle att lämna synpunkter på betänkandet Anonyma vittnen.

Jag har relativt nyligen yttrat mig över möjligheten och lämpligheten i att införa ett system som skulle möjliggöra anonyma vittnesmål (se mitt remissvar den 29 september 2021 över betänkandet En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring, SOU 2021:35, JO:s dnr R 76-2021). Jag anförde där att jag, av de skäl som angavs i den utredningen och då särskilt de principiella övervägandena, ställde mig helt bakom utredningens slutsatser i den frågan. I sammanhanget framhöll jag att det arbete som utredningen hade utfört var mycket förtjänstfullt och gediget. Den utredning som nu läggs fram ger mig inte anledning att ändra min uppfattning i de principiella frågorna eller beträffande hur effektivt ett sådant system skulle vara. I detta yttrande vill jag emellertid särskilt föra fram följande.

Om förslaget genomförs innebär det, som utredningen konstaterar, en förändring av den svenska processordningen och en negativ påverkan på kontradiktionsprincipen (s. 114). I syfte att lindra denna påverkan föreslås att den domare som dömer i målet inte heller ska ha kännedom om vittnets identitet och därmed inte tillgång till mer information än den tilltalade. Utredningen anför i detta sammanhang att det också innebär att ingen av parterna i rättegången kan argumentera för eller emot vittnets trovärdighet eller tillförlitligheten i dess uppgifter utifrån vem vittnet är.

Att en person som står åtalad för ett brott ska ha full insyn i det bevismaterial som åberopas emot denne är en fundamental princip i en rättsstat. Det gör sig gällande oavsett om rätten som ska döma i målet har tillgång till samma bevismaterial eller inte. Förslaget om att inte heller rätten ska ha kännedom om vittnets identitet avhjälpes alltså enligt min mening inte den allvarliga rättssäkerhetsbrist som ett system med anonyma vittnen innebär.

I anslutning till detta kan påpekas att förslaget i den delen får den märkliga konsekvensen att den domare som beslutar om att ett vittne ska få vara anonymt har kännedom om vittnets identitet men inte den kollega som ska döma i målet.

I betänkandet konstateras upprepade gånger att ett anonymt vittnesmål aldrig kan få ett högre bevisvärde än vad formerna för förhöret medger. Det ger närmast intryck av att inte ens utredningen själv är helt övertygad om förslaget. För egen del bedömer jag att ett anonymt vittnesmål kommer att få ett synnerligen begränsat bevisvärde. Med det i åtanke kan det ifrågasättas om det för ett enskilt vittne överhuvudtaget kan tänkas vara värt den risk som även ett anonymt vittnesmål kan innebära.

Därtill kommer att det i betänkandet redovisas överväganden (bl.a. utifrån information inhämtad från den tidigare utredningen om samma sak, SOU 2021:35) som tydligt talar för att en reglering med anonyma vittnen kommer att användas mycket sällan, för att inte säga extremt sällan. Den slutsatsen kan dras bl.a. med ledning av tillämpningen i andra länder men även utifrån att regleringen i princip enbart kan tänkas komma att tillämpas för s.k. tillfällighetsvittnen, vilka är förhållandevis ovanliga och för vars säkerhet det sällan finns en tillräckligt tydlig risk. Det mesta talar således för att användningsområdet kommer att bli ytterst begränsat.

Vinsterna med att införa en ordning som tillåter anonyma vittnen framstår som ytterst begränsade och väger mycket lätt när de ställs emot de principiella inskränkningar i rättssäkerheten som det innebär. Jag avstyrker förslaget.

Om förslaget trots allt genomförs vill jag lämna några synpunkter på otydligheter som jag anser kräver ytterligare överväganden och på viss lagteknisk utformning.

Enligt förslaget ska ett anonymt vittne avlägga vittnesed enligt 36 kap. 10 § rättegångsbalken. I andra stycket i samma lagrum föreskrivs att rätten ska informera ett vittne som är närstående till en part om att denne inte är skyldig att vittna. I 13 § i samma kapitel föreskrivs att ed inte får avläggas av någon som är närstående till den tilltalade. Bestämmelserna förutsätter kännedom om vittnets relation till parterna, i synnerhet till den tilltalade. I betänkandet saknas helt överväganden i dessa avseenden.

Vidare berör utredningen bara helt kort att ett anonymt vittne som lämnar osanna uppgifter liksom andra vittnen kan komma att straffas för mened (s. 185). Det saknas emellertid överväganden i fråga om bedrivandet av en förundersökning och en rättsprocess i ett sådant fall, dvs. med en anonym misstänkt och sedermera åtalad. Frågorna behöver följaktligen uppmärksammas i den fortsatta beredningen.

Ett offentligt ombud ska förordnas i de situationer där det kan bli aktuellt med ett anonymt vittne (s. 137 f.). Utifrån motiveringarna till det förslaget är det svårt att se vilket behov ett sådant ombud skulle fylla. Det är också önskvärt med klargöranden kring vilka rättssäkerhetsfrågor som ombudet ska och kan bevaka.

För övrigt noterar jag att utredningen inte berör vad kännedom om vittnets identitet kan få för eventuella konsekvenser för ett offentligt ombuds säkerhet (jfr vad som anförs beträffande försvarare på s. 136).

Utredningen gör bedömningen att en uppgift om identiteten på ett vittne som ska höras anonymt inte har betydelse för vare sig åklagarens ställningstagande i åtalsfrågan eller den misstänktes försvar (s. 162 och 176 f.). Enligt utredningen behöver en sådan uppgift därför inte föras in i förundersökningsprotokollet och den misstänkte kommer inte heller att ha rätt till insyn i fråga om denna uppgift från slutdelgivningen av förundersökningen. Resonemanget och slutsatserna i den här delen framstår inte som övertygande och det bör särskilt noteras att de inte delas av utredningens experter från Åklagarmyndigheten och Ekobrottsmyndigheten. Den viktiga frågan om hur uppgifter om identiteten på ett anonymt vittne ska hanteras i en förundersökning behöver analyseras ytterligare.

I 2 § tredje stycket i förslaget till lagen om anonyma vittnen bör det övervägas att använda begreppet "behörighet" istället för "prövning", då bestämmelsen tar sikte på rättens behörighet (s. 141).

3 § i samma lag synes till stor del vara en upprepning av 2 § och torde istället kunna föras samman med den paragrafen.

Utöver vad som anges i 5 § i samma lag om närvaron vid det sammanträde där ansökan ska prövas saknas förslag om reglering och närmare överväganden om vilka som ska ha kännedom om det anonyma vittnets identitet. Att det inte ska vara samma domare som deltar vid sammanträdet som vid målets slutliga avgörande, som alltså är den föreslagna rättssäkerhetsgarantin för den tilltalade, är inte reglerat i förslaget. Det bör också klargöras om detta är utgångspunkten, så som anges på s. 136, eller om rätten som avgör målet aldrig bör ha tillgång till den informationen, så som anges på s. 137. Vilka åklagare och poliser som ska ha kännedom om identiteten under förundersökningen och rättegången har inte heller behandlats i betänkandet.

Jag har inför upprättandet av detta yttrande samrått med justitieombudsmannen Per Lennerbrant, som har tillsyn över åklagare och polisväsendet.

Yttrandet har beslutats av JO Katarina Pahlsson. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Ärendet har föredragits av rättssakkunniga Maria Östling. Byråcheferna Johan Thorblad och Stefan Nyman har deltagit i beredningen av ärendet.